

ԲԱԶՄԱՎԷՊ

ՌՅԺԵ . 1865 — ՔՄԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ . — ՓԵՏՐՈՒԱՐ

27 ՅՈՒՆՈՒԱՐ

ԽՕՄՆԱԿՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՅԱՆԱՊԱՏՍ ՀԱՅՈՑ

Պայծառ հոգի, զօրաւոր միտք, եւ ռանգուն սիրտ, անվեհեր կամք, քաջարան լեզու. — այսպիսի էր խօսնական եկեղեցւոյ, գերագոյն խօսնական: Եւ իր ամենէն սրտանց ըսածն, իր առաջին և վերջին մրմունջն, իր երգոց երգն էր, « Փառք քեզ, Աստուծոյ, յաղագս ամենայնի »: — Ասորոց դաշտաց մէջ բացուեցաւ. Յունաց կայսերական մայրաքաղաքին մէջ՝ ի վերայ երկթերթի շքրթանց վոսփորիոնի՝ ընդարձակեցաւ ի հովիտս և յանապատս Հայոց ամիոփեցաւ, բիւրարարբառն այն ՈՍԿԻ-ԲԵՐԱՆ: Եւ յետ այնքան անթիւ անգամ կրրկնելու զնոյն ձայն, զնոյն երգ, անգամ մ'այլ հնչեց սրտառուչ, և լռեց: . . . Լռեց « հռչակաւոր բարբառն » որ եւ ընդ » ամենայն աշխարհս: . . . Քաջաձայն » նուազն եկեղեցւոյ՝ որ յորդորեաց ըզ » մանկունս նոր Սիոնի յօրհնութիւն

» աստուածութեան. գործարան քնարն
» Հոգւոյն սրբոյ, որ ՚ի սաղմոսելն իւ
» լում՝ հալածեաց զլեզէոնն դիւաց:
» Տասնադի միաւորեալք զգայարանք
» շնչոյ և մարմնոյ, որ միացեալ միաւո
» ընցաւ սիրով ՚ի յերգս երկնաւոր թա
» դաւորին: Անթուլանալի լարապըն
» դեալն միաձայնութեամբ՝ որ հարսնա
» ցոյց զեկեղեցի ՚ի միաւորութիւն սուրբ
» փեսային: . . . Գործասէր և քաղցրա
» գործ մեղուն, որ ՚ի խորսխէ աշխա
» տութեան իւրոյ՝ քաղցրացոյց զեկե
» ղեցի սուրբ: . . . Գերագոյնն և գերա
» հրաշ միտքն, որ զանհասանելի իմաս
» տութիւնս հին և նոր կտակարանաց՝
» յինքն ամբարեաց: . . . Նմանակիցն և
» անուանակիցն պատուականութեանն
» ոսկւոյ, որ զամենեւեան հարստացոյց
» ՚ի փարթամութիւնս անապական գան
» ձուցն: . . . Մեծն այն և ոսկէզարդ լե

» զու... (որ) ձգեաց տարածեաց ըզ-
» բան վարդապետութեան իւրոյ ընդ
» ամենայն երկիր՝ իբրև զմանանեխ՝ զա-
» ռակեալն՝ ի Տեառնէ, և եղև հանգիստ
» և հովանի ամենայն իմաստնոց՝ վերա-
» ցելոց թուղեցելոցն յերկրէ։ Մի բար-
» բառ չնորհաց Հոգւոյն սրբոյ՝ վարդա-
» պետութեան լեզուի նորա։» և այլն։

Այսպէս՝ ի գովեստ տիեզերալուրթօս-
նակին նուագէր իր թևոց տակ մեծցած
և յետոյ իր բեմին վրայ թառած՝ սանա-
կանն Պրոկլոս։ Իբրև ձայն Աստուծոյ՝
ձայնն ժողովրդեան՝ մեծի և փոքու, հե-
ռաւորի և մերձաւորի՝ նաև անոր կեն-
դանութեան ատեն սեփականեց իրեն
զկոչումն Ոսկիբերան. արժանաւոր պա-
տիւ. որ և 15 դարերէ կրկնուելով, ոչ
թուլցաւ, ոչ տկարացաւ, այլ և ինչ-
պէս քան զնախորդս իւր գերազանց
սեպուէր նա, այսպէս և ի յետնոց ան-
հաւասարելի մնալովն, այլ աւելի հառ-
տատեցաւ, նուիրեցաւ, սրբազնացաւ։

Ո՛հ, երբ ճշմարտութեան զիմաց ճար-
տասանք կանգնին դէմագէմ, ինչ են
ասոր քով կիկերոնն ճոռումբան և թո-
թով թութակն Դիմութենէս, գոնէ ի-
րենց մեղի համար անտարբեր խնդիր-
ներովն։ Ճշմարիտ իմաստասէր մը, (որ
միայն քրիստոնեայն կրնայ ըլլալ) չի
կրնար անոնց քով գտնել այն ստոյգ
մտաց և սրտի ճարակը, զոր առատ և
անսպառ բոլիւս բերանն ոսկի. ոչ միայն
ճարտասանից վեհագոյն ճանչցուած, այլ
և աշխարհաբարող գերագոյն քերդո-
ղին հետ նմանակցելով մը համարուած
Հովն քեմակալն¹. զոր և ես, Հայկակ,
սիրեցի քեզ կոչել՝ Եկեղեցոյ Խօսնակ,
ըստ ամենայն նշանակութեան բառիս։
Բայց ոչ ես, և ոչ քաջ և արդար քըն-
նաբանք այսպէս ըսելով ընդ հասարա-
կաց, կ'ուզեմք նուաստացնել զարժէս և
զառաւելութիւնս Եկեղեցւոյ ուրիշ սրբ-

¹ Միթէ պակամ բնական, փափուկ և ազգու է
քան զհոմերական խօսակցութիւն Հեկաբեայ ընդ
Հեկտորի, Ոսկիբերանին գրածն իր մօր բերնէն,
որ յորդորէր զինքն չթողուլ չեթալ յանապատս
Ճշնաւորաց՝ քանի որ ինքն ողջ էր և կարօտ որ-
դոյն խնամոց և սիրոյն։

բաղան և գերագոյն պերճախօսից և հան-
ճարեղ բեմականաց. Գրիգորեանց և
Բարսեղեանց, Ամբրոսեանց և Օգոստի-
նեանց. որք նրբութեամբ և խորու-
թեամբ իմաստից, ծաղկեալ պերճա-
խօսութեամբ, զրեթէ և բանաստեղծա-
կան նկարագրութեամբք, յաղթական
տրամաբանութեամբ և բարձր աստուա-
ծատեսութեամբ, ոչ ինչ նուազ հիա-
նալի և ախորժելի են, և բազում մա-
սամբք առաւելեալ իսկ քան զմեր Խօս-
նակս, նա և շատ տեղ աննմանք։ Ի
վերայ այսր ամենայնի՝ դարձեալ հասա-
րակաց առջև՝ մերս միայն կու մնայ Ոս-
կիբերան, քան զամենն աւելի պա-
տուեալ և սիրելի, վկայեալ ի հայրե-
նակցացն, յօտարաց և ի մերոց նախ-
նեաց՝ « Աստուածաշարժ հայր և ուսու-
ցիչ հանուր »։ — « Աստուածակազմ՝
լեզու, աղբիւր եկեղեցւոյ և արեգակն
բանին, տիեզերաց վարդապետ Յով-
հաննէս »։ — « Անապական բանին
» քարոզ Բերան — ոսկի. յորմէ աղ-
» բիւր կենաց հոսեալ արբուցանելով
» քառավտակ բղխմամբ զընդհանուր
» տիեզերս »։ Հազիւ քանի մը տարի
յետ անոր մահուանն, յաջորդն և նա-
խանձորդ Ատտիկոս հայրապետ զրէր
առ մերս Սահակ Պարթև. « Աղբիւրն
» եկեղեցւոյ հայր մեր Ս. Յովհաննէս,
» որ ոչ միայն տիեզերական մայրաքա-
» ղաքիս (Կ.Պօլսի), այլ սովաւ և ամե-
» նայն քրիստոնեայք և ընդհանուր աշ-
» խարհ ի նմանէ վարդապետեալ ու-
» սանի. ուստի և Ոսկիբերան կոչեցին
» զնա »։ — Անհատնում կ'ըլլար եթէ
ուզէի ամեն այսպիսի մեծագովութիւն
ներն յիշել։

Արդ ինչ է կամ ուսկից մեր Խօսնա-
կին գերազանցութիւնն. ուսկից անոր
ոսկի լեզուին թափուածն, ինչ է ա-
նոր կախարդիչ կամ աշխարհակալ ճար-
տարխօսութիւնն, ինչէն այն իրեն ըն-
ծայեալ և արժանացեալ եզականու-
թիւնն։ — Ինձ կ'երևի, թէ նախ՝ իր
բնական, հզօր, վարպետ՝ միանդամայն
և անարուեստ ճարտասանութիւնն, ինչ-
պէս կու պահանջեն բնութիւն և հոռ-

տորութիւն . զարմանալի զօրութիւն և անուժանելի պարզութիւն միաձոյլ , որով գերազանցէ սա քան զամեն վերոյիշեալ սքանչելի պերճախօս Հարս և վարդապետս եկեղեցւոյ . և եթէ ներեն ինծի քաջ քննաբանք՝ որք ըսին թէ կիկերոնի զրուցածին վրայ բառ մը կարելի չէ աւելցնել , և ոչ Դիմութենէն բառ մը վերցնել , առանց աւելուանոնց զարմանալի բանահիւսութիւնը . կարծեմ թէ իմ խօսնակս այս երկուքին միջոց ճամբայ մը գտեր է , անանկ բանահիւսութիւն մը մաներ , որ արժանի է թէ Հերմիտի և թէ Քրիստոսի : Վասն որոյ և իրաւամբք ասոր վրայ քան ուրիշի՝ կու զմայլէր և կու հառաչէր լիբանիոս՝ իր ժամանակին մեծագոյն հռետորն , բարեկամն և վարժապետ Բարսեղեանց և Գրիգորեանց , և յետոյ՝ սոյն մեր խօսնակին վարժապետ , և կ'ըսէր թէ իր աթոռին միայն արժանաւոր յաջորդ վարդապետ կու ճանչնար և փափագէր զԱնտիոքացին Յովհանն , (որ դեռ 18 տարուան էր երբ թողուց այդ հռետոր վարպետը) , եթէ քրիստոնեայք յափշտակած չըլլային զնա : Ի զո՛ւր նախանձիս և ողբաս հեթանոս սոփեստէս . Յովհանն աշակերտդ , կը ծաղրէ գրեզ քու Ուրացոյ Յովնանու կամ Անտիոքաց Դավինոյն վրայ գրած ու քերած ճառատանացդ վրայ , (իր Ս . Բարեւոյ և Անտիոքաց շարժման վրայ գրած ճառից մէջ) , և առանց հակառակութեան՝ քու աթոռէդ այլ քեզմէ այլ վեր բարձրացաւ և նստաւ : Ահա կու լսես (և երանի թէ լաւ լսէիր) , որ ոչ միայն յԱնտիոք և յԱթէնս և ի Բիւզանդիոն հռչակի , այլ և յանկիւնս աշխարհի , առաւել քան զայլ արժանաւոր ճարտասանս , իսկ քան զքեզ՝ անհուն առաւել : Ախոս որ բնութեան քեզի տուած մեծ տուրք մ'ալ , երկարակեցութիւնդ , ամենէն կարևոր պէտքի չբերիր , և չկարցար խոնարհիլ և ըլլալ աշակերտ քու աշակերտիդ , երբ նա յԱնտիոքաց եկեղեցին քարոզէր և ձայնն զԲիւզանդիոն զուարճացնէր , զաշխարհ զարմացնէր : « Ամենայն տուրք հռետորականք ,

» բնականութիւն , փափկութիւն և մեծութիւն , միաբանեալք յՈսկիբերան՝ » ըրին զնա մեծագոյն ճարտասանից » նախկին եկեղեցւոյ , և պայծառագոյն » թարգման այն նշանաւոր ժամանակին : Մէկէն կ'ափշին միտք ՚ի տես » նեղն այս մարդուս անբաւ երկասիրու » թիւնը , և անոր հանճարոյն եռանդը » և յաջողակութիւնը » (կամ դարձուածքը) . կ'ըսէ ժամանակիս ամենէն երեսելի քննադատն գեղեցիկ զպրութեանց , Վիլմէն :

Ոսկիբերանի երկրորդ առաւելութիւն՝ որ և առաջնոյն կցորդ , կու սեպեմ ոչ միայն լեզուով տիրանալն ՚ի վերայ ունկնդրաց , այլ ինքն իր լեզուին կատարեալ տիրանալ և սանձելն . որ նշան է իր հարուստ և զօրաւոր մտաց , որով չիկարօտիր շատոց պէս՝ պերճախօսութիւն կարծուած բանից զարդեր և ձևեր փոխ առնուլ . իսկ եթէ իր լեզուն ալ զարդեր և ձևեր ունի՝ այնքան բնական և աներևոյթ են զարդքն , որ տարբեր լեզու մը կ'երևի ուրիշ շատ Հարց լեզուին քով . ասոնց ճառից մէջ շատ և շուտ կրնանք գտնել բառեր և բաներ՝ առանց որոց ալ կրնար ըլլալ կ'ըսենք , իսկ Ոսկիբերանին մէջ՝ կարծեմ խիստ դժար է փնտռելն անգամ : Ուրեմն հզօր լեզուն , հզօր և հարուստ միտքն միաբանեալ՝ իրեն անհամեմատ առաւելութիւն կու տան . եթէ անոնց մէկուն համար ըսուեցաւ Ոսկիբերան , մէկայլին համար կ'ախորժէի ըսել Ազամանդ միտք , նա և սիրտ . — հաստատութիւն և պայծառութիւն սեփական շնորհք են Ոսկիբերանի թէ խօսից թէ վարուց : Իսկ մտաց հարստութիւն կ'իմանամ թէ ըստ ուժոյ տրամախոհութեան և թէ ըստ գիտութեան և հանճարոյ , որով երրորդ առաւելութիւն մը կու ստանայ : Ասոր այլ վկայեն իր անբաւ գրած կամ խօսած ճառեր և զբրքերն , որոց մնացեալ տպագիրքն անգամ բազմահատորք են քան զչափից ՚ի Հարց , և որոց համար մեր եկեղեցական գրոց մէկն (Բայսմաուրքն) կ'ըսէ , թէ « Մինչ տանէին զսուրբն՝ յաքսորս , եդ ձեռն ՚ի

» վերայ եկեղեցւոյն և ասաց . Ո՛ղջ մնա ,
 » սուրբ եկեղեցի . . . զի 'ի պարգևացն
 » զոր առի 'ի Տեառնէ՝ յաւելի 'ի գանձս
 » քո զիրս 800 , ճառս 12,000 . արդ մի
 » մոռանար զայլխատութիւնս իմ՝ : Ոչ
 » հատորոց թիւն , այլ գրուածոց իմաստն ,
 » աղնուութիւնն , պէսպէս օգուտն են
 » ցանկալի և զարմանալի , որոց համար
 » առաւ այն մեծամեծ կոչմունքն՝ զոր վե-
 » ռը յիշեցինք , և զոր բովանդակելով
 » շատք միաբան կ'ըսեն , Աղբիւր եկեղե-
 » ցւոյ . վասն զի Ս . գրոց մեծագոյն և գոր-
 » ծածագոյն մասին վրայ՝ մեկնութիւն և
 » խրատ գրած է թափանցիկ մտօք , տաք
 » սրտով և վարպետ գրչով , որք անգին
 » գանձ սեպուին եկեղեցւոյ . և որոց մէ-
 » կը միայն չէր ուզեր փոխել Բարիդի
 » պէս քաղբի մը հետ՝ միջին դարուց գե-
 » րագոյն հանճարն և աստուածաբանն՝
 » Ս . Թովմաս Ագուլինացի¹ : Միշտ անհա-

¹ Գուցէ ոչ պակաս զգացմամբ և եռանդեամբ
 կու գրէ մեր եկեղեցւոյ դիտապետաց ամենէն ճո-
 խափառն և թագաւորակերպն , Պետրոս Գետա-
 դարձ , Ոսկեբերանի առ Անմահն կամ Անու-
 մեանս ճառից յիշատակարանին մէջ , զոր իրեն
 համար օրինակել տուեր էր : « Ուսուցանէ զմեզ
 » մեծախորհուրդայս և մետոփեան Բերանս ոսկի՝
 » առաւել քան թէ աման հոգւոյն : . . . Ո՞ր յայն-
 » քան 'ի վերջին իմաստասիրութիւնն եհաս . ո՞ր
 » այնպիսի շնորհի արժանաւոր եղև երբեք . ո՞ր
 » այնպէս զբերան մտացն եբաց և ձգեաց զհո-
 » ղին . զի որ զամենայն գիտէ և քննէ զխորս Աս-
 » տուծոյ՝ հոգւով Աստուծոյ հասու լինիցի : Յայ-
 » սոսիկ մեզ քարոզն ճշմարտութեան , վարդա-
 » պեան տիեզերաց , որ զբազում չըջանակս հին
 » և նոր կտակարանաց՝ մանրամասնաբար ծաս-
 » կեալ ջամբեցոյց իբրև զկաթն տղայացեաց 'ի
 » Քրիստոս : . . . Չայսոսիկ ընծայեմ Աստուծոյ՝
 » գոհութեան պատարագ , ընտանեգոյն ընծայ
 » քան զոսկի մաքուր և քան զքարինս պատուով
 » պայծառագոյն , քան զզոհս օրինացն ընտրա-
 » գոյն , քան զանդրանկացն պտուղս ընդունելի : . .
 » Չայս նուիրեմ՝ զոր մնայ ինձ , ընթեան թողի
 » որով միանգամ ճոխանամ : Քանզի զայլովք
 » զամենեքումք զանց արարի պատուիրանով և
 » հոգւով , և զբազմապատիւ զմարգարիտն փո-
 » խանակ ամենեցուն՝ որոց ունէին երբեմն՝ փո-
 » խանակեցի , և եղէ մեծաշահ վաճառական . և
 » զուարճանամ այսօրեք առաւել՝ քան որովք
 » բազմք բերկրին : Նւ առնեմ զսա ամենայն
 » կենաց իմոց հաղորդ և խորհրդակից բարի և
 » խօսակից և առաջնորդ վերին ճանապարհին .
 » զի զամենայն զվայելչականս անպատուեմ 'ի
 » ստորինս կալ մնալ : Յայս ինչ ամենայն խաբէցաւ սի-
 » բեւեմիսն զմի Աստուծոյ . արձան կանգնեացի յի-
 » շատակ հոգւոյ » :

մեմատ պիտի մնայ մեր խօսնակն՝ այն
 լեզուան՝ որ աւելի հասկանալի է ժո-
 ղովորդեան՝ գործնական և բարոյական
 խօսքերով , քան տեսական և այլաբա-
 նական . ինչպէս են շատ ուրիշ հարց ,
 որով և ոչ դիւրիմաց և օգտակար բազ-
 մութեան մարդկան : « Պարզ և յայտնի
 » բանիւ զխորս աստուածային գրոց առ
 » հասարակ ամենեցուն ճառէր . — կ'ը-
 » սէ Պրոկղ . — իբր ոչ եթէ տգիտանայր
 » իմաստասիրել դժուարաբաց բառիւք ,
 » այլ ցանկայր զամենայն հոգիս լու-
 » զացն օգտեցուցանել : . . . Քարոզեաց
 » զծածուկ միտս գրոց 'ի լոյս և 'ի հրա-
 » պարակս , զոր իբր յունկանէ և 'ի խա-
 » ւարէ՝ 'ի մաքուր միտսն ընկալաւ »¹ :

Չորրորդ պատճառ մ'այլ Ոսկեբերա-
 նի մեծ համբաւոյն՝ իրմէ վերջը իրեն
 նմանող մը չունենալն է , և գրեթէ վեր-
 ջին ըլլալն մեծամեծ հարց եկեղեցւոյ .
 յորոց միայն նիւրեղ մ'եղաւ առ Յոյնս
 (յԱղեքսանդրիա) , և մեծն Օգոստինոս
 առ Լատինս , որք հմուտութեամբ և աս-
 տուածաբանութեամբ գերադաս են ,
 այլ ոչ և լեզուի կամ գրչի դասական
 ճարտարութեամբ : — Իսկ հինգերորդ
 և մեծագոյն պատճառ (թողլով քննել
 զայլս) մեծութեան Ոսկեբերանի՝ իր մա-
 քուր բարքն և զանազան հանճարն , ո-
 րովք նշանագոյն է և 'ի զպրութեան
 Սրբոց և 'ի քաղաքականութեան : Չի-
 կրնար իր վարքն ընթերցողն և գիտողն
 չզմայլիլ մեծապէս , նկատելով անոր
 հոգւոյն անմարելի կրակն՝ սէրն առ Աս-
 տուած , իր կուսական մաքրութիւնն ,
 խոր խոնարհութիւնն և բարձր յարգն
 աստուածային իրաց , որով չէր համար-
 ձակեր եկեղեցւոյ պաշտօնեայ իսկ ըլ-
 լալ , այլ անապատի մէջ տատրակաց
 հետ մնչել և իր ծիծեռնաձայն լեզուն
 ծածկել , և գրեթէ բռնի յանձն առաւ² :

¹ Այս բանս ռամիկ ոճով բացատրէ մեր մէկ
 վկայագիրն . « Ամենին բառակապիւ և քերական-
 » նաւ ոչ գրեաց , վասն տգէտ և խառնիճաղանձ՝
 » Ժողովրդեանն . այլ զտմենայն պարզ և յստակ
 » խօսեցաւ վասն հասկանալոյ ամենայն մարդ-
 » կան » :

² Կ'աւանդեն իր վարուց գրողք ոմանք թէ այս
 բանին հաւանեցաւ տեսիլք մը տեսնելով , յորում

37 տարուան (ըստ օմանց 27 տարուան) սարկաւադ ըլլալ և իբր 40ամեայ քահանայ, ու յետոյ նոյնպէս ակամայ և խաբուելով բերուիլ ու պատրիարք ըլլալ Կ.Պօլսոյ:

Հոն իր գրեթէ հնգամեայ կարճ հայրապետութեան միջոց (398—404) ըրած եկեղեցւոյ և ժողովրդեան օգտակար բարեկարգութիւնքն՝ եթէ խիստ շատ են ըստ ժամանակին քիչութեան, աւելի այլ մեծ են ազնուութեամբն. կ'ափշին միտք՝ թէ երբ 'ի վերայ այնքան զըրուածոց և քարոզութեանց՝ ժամանակ կու գտնէր կարգաւորելու կանոնաւորելու իր գղերը, իր հեռաւոր թեմերն այլ այցելութեամբ քննելու, պայծառացնելու զեկեղեցի և զաստուածային պաշտամունս՝ ջերմեռանդն աղօթիւք, երգովք և ժամասացութեամբք, որոց շատն ոչ միայն մինչև ցարդ հասարակ են առ Յոյնս, այլ և մեր եկեղեցւոյ մէջ. — ինչպէս այն տիեզերական մայրաքաղաքին զեղծումեղծ բարուցը հետ կրցաւ կռուիլ. — ինչպէս անմատչելի թագաւորաց և թագուհեաց հետ անվախ համարձակ վարեցաւ իբրև իր հօտին հասարակ ոչխարաց հետ. — և ինչպէս յետնագոյն ռամիկը, գոեհիկը, այրի կնիկը, և ըրածը ճանչցող խառնակեցիկն ու մեղաւորն անդամ՝ կանգնէր, սիրէր, մեծարէր, իբրև զիշխան և զարքայ. — համառօտ ըսեմ, ինչպէս, նման իր շատ սիրած՝ իր զմայլած՝ իր բացատրած վարդապետին՝ Պօղոս առաքելոյ, ընդամենայնի ամենայն լինելով, կրնար աւնոր պէս այլ ըսել՝ « Նմանողք ինձ եղբրուք, որպէս և ես Քրիստոսի »: Ոչ որ, մանաւանդ անանկ զժուար առթից մէջ,

Քրիստոս ձեռնադրէր զնա քահանայ, Տերամայրն եմփօրոնը կու տար. Պետրոս առաքեալ՝ բանալիքը, Յովհաննէս՝ զաւետարանը, այս է Կիւլիկեցի շարական երգչին ըսածն.

« Երեւմամբ սուրբ հրեշտակաց 'ի Քրիստոսէ ձեռնադրեցար,
Զպատմութեան լինելէ Լաւ'ի վերուստ՝
Հոգւով զգեցար:
Ի վիմէն եկեղեցւոյ՝ զփականս երկնից հաւատացար.
Սիրեցեալ յաշակերտէն՝ զաւետարանն առնէր կալեալ »:

ուր հարկ էր փառասէր, պչրող, նրբամիտ, ամենահնար Յոյն կայսրուհւոյ մը հետ (Եւդոքսեայ), մրցիլ՝ վասն իրաւանց Աստուծոյ և զրկելոց նորա, թոյլ թագաւորի մը (Արկադէոսի) քով խօսք քալցընել, Աղեքսանդրիոյ մեծ և զինքն իսկ ձեռնադրող հայրապետին (Թէոփիլոսի) հակառակիլ արդարութեան և մարդասիրութեան վրայօք, զիտնոց և տգիտաց միջնորդ ըլլալ, դէմադէմ խռովեալները խաղաղցընել, բարեկամները չվհատեցընել, թշնամիները չվստահացընել, ամենուն չափը զանազանել, զամենքն անզանազան սիրել, ըստ պատշաճին տեղը կենալ կամ տեղի տալ, ոչ փառասիրութեամբ դահին փակչիլ, և ոչ նուաստութեամբ աթոռէն իջնել. ոչ այն ամենեկին անարժան և անհիմն զրպարտութիւններէն նեղուիլ, և ոչ այն աշխարհահուշակ գովեստներէն և Ոսկեբերան կանչուելէն՝ լայնիլ. (ինչպէս ինքնին կ'ըսէր անգամ մը յամպիոնէն. « Երեկ զիս երեքտասաներորդ առաքեալ և այսօր Յուդաս յառաջ ընթացաւ ».) — ոչ որ կ'ըսեմ, ասանկ և այլ աւելի բազմակնճիւռն առթից և հակառակութեանց մէջ գտուեցաւ, և ոչ այլ այնքան իմաստութեամբ և արիւնթութեամբ, միանգամայն սիրով և համբերութեամբ վարուեցաւ անայլայլակ, անչփոթ, անտխուր և անտարակոյս: Գեղեցիկ ուրեմն զովութեամբ մեր դանձասացն կ'երգէ 'ի պատիւ նորա.

« Անկոս է բազմաց շաւիղ քոց վարուց.

Նուրբ և բարձրագոյն քան զես աղանւոյ »:

Այսպիսի բարեկարգութիւններն յիշելով իրեն հոգեկիր մերադդի հայրապետ մ'այլ, Ս. Ներսէս Լամբրոնացի, կու կանչէ. « Ո՛վ երանելի և քաղցր աս » տուածազգեացն հոգւոյ. այսպիսի վայ » ելէր մեզ քահանայապետ՝ չարչարա » կից, զգածեալ տկարութեամբ ժողովրդեանս: — « Ոչ որ լաւագոյն քան » զնա կրցաւ, կ'ըսէ, վերոյիշեալ փռանկ » քննաբանն, կատարել զպաշտօնն բա » նին՝ զոր աւետարանն մտուց: Հին » աշխարհքին վրայ պատուաստած նոր » ընկերութեան՝ զեղեցկագոյն հան.

» ճարն է Սա . Սա է գերագոյն քրիս-
» տոնէացեալ Յոյնն » :

Բայց ո՞վ դժբաղդութիւն և զրկումն
հասարակաց, ո՞վ ամօթ զրկողաց . այս-
պիսի անձն այլ ունեցաւ թշնամի և
հակառակորդ : Անաչառապէս յանդի-
մանուած զշխոյն Եղգրսիա, իր ձեռ-
նադրերոյն մեծութեան չքաշող հայրա-
պեան Աղեքսանդրիոյ, քանի մը կաշա-
ռակութեամբ կամ նախանձարեկ եկեղեցա-
կանք, քանի մը կշտամբեալ իշխանք,
և տկարամիտ կամ անմիտ բարիա-
տեացք՝ միաբանեալք, շուքի պէս ըն-
կան Յովհաննու փայլուն կերպարանաց
ներքե, այնչափ աւելի անոր պայծա-
ռութիւնը՝ որչափ իրենց սեւութիւնը
նշաւակելով. և որ աւելի ցաւալին է,
ոչ միայն մարդու հետ կոտուելով այլ և
աստուածամարտ ըլլալով : Վասն զի շա-
տոնց ծանր եկած էր լսելն՝ ոչ միայն
զՌսկեբերան անունն և զհամբաւ իմաս-
տութեան նորա, այլ և անոր անխա-
ղախ, մաքուր և պրանչելի վարքը, սըր-
բութիւնը, հրաշագործութիւնը. և թե-
րեւ այս ետքինիս նկատմամբ իր կուսա-
կիցքն և սիրելիք չափազանց գտուեցան,
այլ գոնէ այնպիսի անձի մը վրայ կըր-
նար չափազանցութիւնն արդարանալ.
Գուցէ գուցէ կապուտակ նախանձն
այլ, եթէ կարելի էր յայտնի երևելու,
չէր կրնար աւելի նախանձելի մէկ մը
գտնել քան զՌսկեբերան . զոր բարե-
սէրքն 'ի կենդանութեանն գերագոյն
հռչակեցին իր ժամանակակցաց, յետ
մահուն բարձրացեալ 'ի դասս սրբոց և
անմիջապէս Աստուածպետականին ա-
թողոյ քով, ըստ յայտնութեան կամ
տեսլեան մը . զոր տեսան, կ'ըսեն, ար-
ժանաւոր անձինք. և այս աւանդու-
թիւնս է՝ զոր մեր եկեղեցւոյ քաջ եր-
գիչն այլ 'ի պատիւ նորա սրբացնէ, ը-
սելով. « Որ յանճառելին մերձեալ 'ի
» լոյս՝ հուպ Երրորդութեանն, ո՞վ երա-
» նելի տէր վարդապետ » : Սէր և մե-
ծարանք իրենց աննման հովուին և վար-
դապետին վրայ՝ եթէ քիչ շատ մեծա-
բանել տուաւ յունական դիւրաշարժ
սրտերու, աւելի շատ ապաշնորհ և ան-

գութ գտուեցաւ հեղինական յաշա-
ղանքն և ատելութիւնն, 'ի նախատինս
այնպիսի պանծացեալ ազգի և ժողո-
վրդեան, որ զՌսկեբերան և զԱստուա-
ծարան իր մայրաքաղաքի բարձր աթո-
ռէն հեռացուց յօտարութիւն, յաքսոր
և մինչև 'ի մահ : . . . Զասոնք յիշելու ա-
տեն՝ կրնամք մոռնալ, Հայկակ, մեր նա-
խատինքն այլ, մեր հարց ըրածներն առ
Սահակ և Ներսէս և նմանիսն : . . . Սա-
կայն, քաւ լիցի, ես ոչ զՀայս մեղա-
դրեմ և ոչ զՅոյնս, ոչ զընդհանուր ազգն
և ոչ զժողովուրդն, այլ թէ շատ իրենց
պնդազլուխ գլխաւորները, արքունեաց
և աթողոց հնարքները և կուսակցու-
թիւնները, և մեծամեծաց քով աւելի
մեծցած նախանձը և զիրցած կրքերը .
որոց ըրած չարիքն շատ հեղ ուսմկին
վրայ կ'ընկնի, և բոլոր ազգին անուամբ
յիշուի . « Հարք կերան զազոխն և որդ-
» ւոց ատամունքն առան » : Բայց ար-
դարութիւն գիտէ և կրնայ ընտրել զաջ
ու ձախ . պատմութիւնն անգամ շատ
հեղ վկայ է ստուգութեան : . . .

Առջի անգամ Ռսկեբերանի դէմ միա-
բանելոց հնարքն, վճիռն, հրամանն,
պատուհասն և պստորն, հայրասէր և
հաւատարիմ ժողովրդեան սիրոյն դէմ,
և կարկտախառն երկնից արհաւիրաց
դէմ՝ խիստ քիչ դիմացաւ . արեգական
պէս հազիւ թէ ծածկուելով յաթոռէն,
և ահա առաջինէն պայծառ ծագեցաւ
բարձրացաւ իր տեղը . մեծ ու պզտի
թշնամիք՝ շուքի և միգի նման հալածե-
ցան կորան . գժնդակ զշխոյն անգամ
սարսափելով՝ ներումն և անմեղադրու-
թիւն խնդրեց, թէ և այլ աւելի նա-
խանձելով, երբ իր պալատան ծովա-
հայեաց պատշգամբն կու դիտէր և չէր
տեսներ ծովուն երեսը . ուր ոչ այնքան
մեծազօր երևցեր էր Քսերքսէս՝ նաւե-
րով կամրջելով և յատակելով զխորան
դունդ նեղուցը, և ոչ մերս Արտաշէս որ
« յեկեսպոնտոս և 'ի Թրակէ՝ զտարե-
» րացն փոխեաց զբնութիւն . . . ընդ
» ծով հետեակելով », որչափ մեծա-
գործ և մեծասիրտ կ'երևէր այն յունա-
կան ռամիկ ժողովուրդն, տկար նաւակ-

ներով ծածկելով բովանդակ նաւահան գըստին ծփած աւազանը՝ յընդառաջին և 'ի դարձնել յաթոռն իր Ոսկեբերանը¹։ Երջանիկ ժողովուրդ, այլ երանի թէ միշտ կամ աւելի երկար ատեն։ — Եւ ոչ կէս տարի քչեց մեր խօսնակին հաստատուին 'ի բեմն իւր. ամօթապարտ թշնամիք կամ յաշտկոտք՝ աւելի թանձրացած կըքերով՝ մխոտ ծխոտ ամպերու պէս խտացան մօտեցան իրարու կպան. դարձեալ ժողովեցան 'ի Թրակիա՝ այլ աւելի ընդդիմակաց բազմութեամբ և զօրութեամբ, մինչև Եպիփանու պէս պարզամիտ սուրբերն անգամ խաբիւրբելով և իրենց կողմը ձգելով. որոնց մէջ՝ սիրտ առած, յօնքերը կամարած, ոտքով ու գլխով թեթևն Եւդոքսիա՝ իբր նոր « Հերովդիադա՝ դարձեալ կաքա » ւէր, դարձեալ խնդրէր զգլուխն Յով « հաննու Մկրտչի », արդարև իսկ մկրտչի և կնքահօր իր թագաժառանգ որդւոյն Թէոդոսի փոքու։ . . . Կրնար Յով հաննէս իր անիրաւ բռնաւորաց դէմ՝ իրաւացի բռնութիւն բանեցընել, գոնէ իր սիրելի որդւոց՝ ժողովրդեան՝ գութն և աղաչանքը զէն ու վահան առնուլ. սակայն իր մեծ սրտին, և մանաւանդ աստուածայարժ հոգւոյն և հեզութեանն Յիսուսի՝ անարժան սեպեց զայն։ . . .

Իր վարուց (և ընդհանուր պատմութեան մէջ) մեծապէս սրտաշարժ դիպուածներէն մէկն է Ոսկեբերանի յետին հրաժարական ողջոյնն առ ուխտ եկեղեցւոյ իւրոյ. որ և ակամայ իմն հոս կույիշեցընէ ինծի մեր դարուն մեծագոյն փաջին մեծահռչակ հրաժեշտն². այլ քանի՞ այլակերպ, նուաստ և խիթալի։ — Նա՛ բոլոր եւրոպական ազանց ճապաղեօք ճենճերեալ և դեռ արիւնակաթ դրօշը և դրօշակիրը՝ համբուրէր ցաւելով, որ այլ չպիտի կարնայ թուցընել զայն կայսերական արծւոյն թևք՝ նորանոր մարդածախ դաշտերու մէջ, և իրեն անձնանուէր գնդերով՝ աւելի բազմութիւ մարդ-

կութեան գնդերը՝ որք այրի, նաև դիակն դարձնել. — իսկ մեր խօսնակն Եկեղեցւոյ՝ որ աւետարանին փողով դղրդէր զտիեզերա և 'ի հոգևոր զինուորութիւն Քրիստոսի գումարէր զծեր և զտղայ, զերիտասարդ և զկուսան. հիմայ իր չորս դին տեսնելով մեծամեծ դաւառաց և քաղաքաց այցելու գնդապետներ, 40 իւշափ եպիսկոպոսներ, որք տղու պէս լային իր քով և աղաչէին չհեռանալ իրենցմէ, ինքն վսեմագոյն և աստուածային կամաւ տարագիր՝ մէկ մէկ դրկելով այն սրբազան ժողովրդապետները, որոց ձեռք Սատուծոյ թագաւորութեան սահմանները կ'ընդարձակէր յերկրի, հայրապետական սուրբ համբուրով, և ոչ առանց արտասուաց, օծէր ճակատնին, կնքէր և զօրացընէր 'ի վշտակցութիւն 'ի նահատակութիւն վասն երկնաւոր յաղթանակին։ Սմեն եպիսկոպոս՝ որ գրկէն կ'ենէր, բան մը փրցընէր 'ի սրտէն. որ և չկրցաւ մինչև ցվերջ դիմանալ, և ոչ զամենքն ողջագուրել. հայր էր սիրուն, զօրացաւ զայրացաւ զթալիր սիրտըն. . . . թողուց սուրբ գունդը, հեռացաւ պահ մը 'ի սարկաւազանոցն ծածկուելու. . . . Եւ ահա հոս այլ աւելի սրտաճրմ լիկ տեսարան մը և կակուղ խումբ մը պաշարեց զնա. երանելի սարկաւազուհին Ոլիմպիադա՝ ընկերակցօք նմանեօք՝ հեծեծանօք վազեցին յոտքը պլլոււեցան. Մարթայի պէս կ'աղերսէին, Մարիամու պէս լային, կուսանաց պէս մարմնրէին. ողկուզազարդ ուռոց պէս փակած իրենց երկնադիտակ որթոյն վրայ՝ չէին ուզեր բաժնուիլ. . . . Կուսից և եպիսկոպոսաց արտասուքն յիրար խառնուեցան. եկեղեցւոյն մէջ բոլոր ժողովուրդն հառաչէր, սուրբ սեղաններն անգամ սարսէին. աստուածային առադաստն ինքնին կ'ողբայր իր այրիանալն 'ի զգաստ փեսայէն. ըսեմ, թէ « և արտասուեաց Յիսուս »։ . . . Իսկ Յովհաննէս՝ լսելով տեսնելով զասոնք, եթէ կրնար գերազանցել քան զմարդ, այլ ոչ և զաստուածամարդն. հատուց ինքն ալ բնութեան անմեղ զթոյ պարտքը. բայց և շուտով տիրանալով վրան՝ քա-

1 Այս եղաւ 'ի 403 յ'13 նոյեմբ. անոր համար Յոյնք այսօրս այլ կու տօնեն զՈսկեբերան, և ոչ վախճանած օրն՝ սեպտ. 14, որ Ս. Խաչի տօն է։

2 Ի Փոնդէնրպոյ։

չեց ազամանդիկ սիրտն յոսկի բերանն .
լռեցուց (թէ և լացուց) զինքն յորդո-
րող, պաշտող ու պաշտպանող եպիս-
կոպոսները, գղերը, սարկաւագուհի-
ները ու բանին տեղեակ եղողքը : Իր
լեզուին ճարտարութիւնն և ոյժը՝ շատ
անգամ փորձեր էին, բայց սրտին այս-
քան պնդութեան և մեծութեան դեռ
անփորձ էին . ափշեցան, ափիւբերան ե-
ղան , յաղթուեցան , անգամ մ'այլ
դաս սուին իրենց աննման վարպետէն ,
որ մատուցն կու ցուցնէր զերկրիս բո-
լորը , թէ « Տեառն է երկիր լրիւ իւ-
» րով » . արդարն ուր ալ որ ըլլայ , միշտ
նոյն է , կամ միշտ պանդուխտ կամ ոչ
երբէք . և բերնոյն կրկնէր իր պանծալի
պարօրը , « Փառք քեզ Աստուած , յա-
» ղազս ամենայնի » : Եւ ըստ սրտին՝
անայլայլակ և զուարթ զիմք իջնելով
յաթոռոյն , յայն աթոռոյն՝ որ ոչ յա-
ռաջ և ոչ ետքը իրեն հաւասար բազ-
մական ունեցաւ , զատուեցաւ 'ի սիրե-
լեացն : — Իսկ 'ի թշնամեացն . — իր առ-
տուածային օրինակին նման՝ նկատե-
լով զանոնք՝ որք զահալէժ ընել կ'ու-
զէին զինքն , « և նա անցեալ ընդ մէջ
» նոցա զնայր » :

Հ. Դ. Մ. ԱԼԻՇԱՆ

Կը շարունակուի :

Դժոռարին վիրաբուժութիւնն մը .

Քանի մ'ամիս կայ որ Պրուքսելի
կենդանաբանական ընկերութեան Ատ-
լասի գեղեցիկ առիւծն ծանր հիւանդու-
թենէ մը բռնուեր էր . ախտն շատ զայ-
րանալով , անհրաժեշտ հարկ համարեր
էին ճիրանը կտրելը . Պ. Թիեռնէս այն
ընկերութեան անասնաբոյժն իր վրայ
առաւ այս դժուար գործողութիւնը , ո-
րու համար մասնաւոր կազմած մ'ալ
չինել տուաւ . որ էր կաղնիէ՝ հաստ
երկրթէ շրջանակներով նեղ սնտուկ
մը , այնպէս որ կենդանին չիկրնայ մէ-
ջը զառնալ : Մնտուկին երկու կողմերը
մոնալու ելլալու բացուող վանդակներ

կային . յատակն շարժուն , ու վանդա-
կագործով մը ծածկած էր , զոր թէ
դուրս քաշէին , կենդանոյն թաթերն
ծակերէն դուրս կ'ելլէր , ան ժամանակ
սնտուկին շարժուն ձեղունն երկաթէ
ուժով պտուտակով մը ցածնալով պի-
տի սեղմէր զհիւանդը՝ որ անշարժ կե-
նայ և չիկրնայ իրեն քաշել սնտուկէն
դուրս ելած թաթերը :

Թէպէտ այս կազմածն առաջուց ա-
ռիւծին դառագողին մէջ դրուած էր ,
բայց նա քանի մ'օր անօթութիւն քա-
շելէն վերջը յանձն առաւ անոր մէջ
մոնալը : Պ. Թիեռնէսի իմաց տրուելով
եկաւ՝ անասնաբուժութեան դպրոցին
աշակերտներէն հինգ հոգի հետը ա-
ռած : Վերջը սկսան ձեղունը իջեցնել ,
և շարժուն տախտակը քաշեցին . երբ
կենդանոյն թաթերն սնտուկէն դուրս
ընկան , սնտուկը մէկ կողման վրայ դար-
ձուցին . և վիրաբոյժն ետեւի թաթերէն
մէկը ուժով մը բռնել տալով՝ սկսաւ
կտրել ըղունդը . թէպէտ առիւծն ան-
համբերութեան շարժումները պակաս
չըրաւ , բայց որչափ որ կատաղութեան
վախ կար այնչափ չեղաւ . և հետզհետէ
միւս թաթերուն վրայ ալ կատարուե-
ցաւ գործողութիւնը , վասն զի չորսն
ալ չարաչար վիրաւորուեր էին : Բազ-
մաթիւ ժողովուրդ ներկայ էր այս տե-
սարանին որ շատ սրտաշարժ էր . կը
մռնէր առիւծն երբեմն երբեմն՝ բոլորո-
վին անսովոր , յանկարծական և ահեղ
կերպով մը՝ որ թնդանօթի որոտման
կը նմանէր : Երբ առջի թաթին գործո-
ղութիւնն լրմնեցաւ , կարծես թէ իմա-
ցաւ որ խնամք կը տանին ցաւերուն . իր
հոգացող պահապանն ալ , զոր շատ կը
սիրէր , և գլխուն զին կեցած հանդար-
տեցնելու համար հետը կը խօսէր , ի-
րաւցնէ ալ ազդեցութիւն կ'ընէր իր
սոսկալի հիւանդին վրայ : Վերջապէս
աղէկ յաջողեցաւ այս դժուարին բժշ-
կութիւնն :